

ЯПОНІЯ І УКРАЇНЬСЬКА ГЕТЬМАНСЬКА ЕМІГРАЦІЯ: ОСНОВНІ ЕТАПИ НАЛАГОДЖЕННЯ ВЗАЄМОСТОСУНКІВ (1928-1943 РР.)

В даній статті підсумовуються спроби японських та українських монархістів розвинути взаємовигідне співробітництво у міжвоєнну добу. Автор здійснює першу періодизацію налагодження взаємовідносин, основним центром яких стала Німеччина, хоча відносини розгорталися і на території Маньчжурії. Виділяються необхідні аспекти вищезазначеної проблеми. Подається бачення її подальших досліджень в контексті повної і неміфологізованої інтеграції обох традиційних історій (японської та української) до світового історичного процесу.

Ключові слова: *ознайомчий етап; підготовчий період; ділова фаза; результати співробітництва; уроки і загальне значення співпраці.*

В настоящей статье обобщаются попытки японских и украинских монархистов развить взаимовыгодное сотрудничество в период между двумя мировыми войнами. Автор предлагает первую периодизацию установленных взаимоотношений, выделяя Германию и Маньчжурию как основные центры ведения переговоров. Автор отмечает узловые моменты исследуемой проблемы и предлагает видение ее дальнейшего изучения в контексте полной и немифологизированной интеграции обеих традиционных историй (японской и украинской) в мировой исторический процесс.

Ключевые слова: *ознакомительный этап; подготовительный период; деловая фаза; результаты сотрудничества; уроки и значения установленный взаимоотношений.*

The author undertakes the first attempt to suggest a periodization of mutual relations between Japan and Ukrainian conservative emigration in 1928-1943. Germany appeared and remained the main center of the development, although the relations coexisted also on the territory of Manchuria. The author delineates the necessary aspects of the above-mentioned problem and provides the vision for future investigations in the framework of complete and real integration of both traditional histories (Japanese and Ukrainian) in world historical process.

Key words: *The stage of acquaintance; preparatory period; the trend of conduct; the results of cooperation; the lessons and general significance of collaboration.*

Японська імперія стала першою монархічною країною, з якою український гетьманський рух встановив політичні відносини у 1928 р. Другою і останньою монархією у 1930 р. стало Британське королівство.

Автор ставить завдання відповідати у цій статті на три питання:

1. Чим саме відрізнялися за суттю один від одного етапи взаємовідносин між обома сторонами і чим був зумовлений перехід з ознайомчої фази взаємостосунків у підготовчу і ділову? 2. Чи отримали ці переговори певні практичні наслідки з втіленням їхніх результатів у конкретну політику? 3. Якими стали уроки і в чому полягає історичне значення існування у міжвоєнну добу політичних стосунків між Японською імперією та українським гетьманським рухом?

Для відповіді на поставлені питання, враховуючи той факт, що дана тема досліджується вперше, ми, окрім власної методології (сукупність елементів структурно-системного та синтетичного методів), використовуємо ряд джерел. До останніх належать, насамперед, щоденник Павла Скоропадського, написаний ним в еміграції в 1919-1945 рр., різноманітна зарубіжна та вітчизняна фахова література і ряд власних попередніх досліджень з даної проблематики [Potulnyts'kyj 1997, 163-197; Потульницький 2002, 92-99; Potulnytskyj 2009, 371-376].

І. Специфіка етапів взаємостосунків. А) Перший етап (3.10.1928 – 1.08.1929 рр.) був ознайомчим. Він яскраво виявив не лише спільні позиції, але і розбіжності у баченні світових реалій, завдань і перспектив українського гетьманського руху, тощо [Potulnytskyj 2009, 372-374]. Українську сторону на перемовинах представляли гетьман з дружиною; японську – військові агенти в Берліні Ішімото та Йодада, військовий агент у Варшаві - Судзукі, військовий аташе Омура, дипломати Масакі та Ямаса. Були виявлені спільні інтереси щодо Британії, Польщі, СРСР, поширення українського монархізму в Азію, зокрема в Маньчжурію. Розходження стосувалося двох проблем: по-перше, неготовності гетьмана вже діяти на вище окреслених напрямках спільних інтересів, і, по-друге, невідповідності, на переконання японців, посаді голови українського гетьманського руху поєднання Павлом Скоропадським в одній особі двох статусів – екзильного гетьмана України та російського генерала. На цьому переговори згорнулися.

Б) Другий етап (13.12.1931 – 3.03.1939) був підготовчим. На цьому етапі безпосередніх переговорів і зустрічей практично не проводилося. Японці сконцентрувалися щодо українського питання на проблемах Маньчжурії і Далекого Сходу, сприяли створенню в Харбіні осередку Українського Союзу Хліборобів-Державників (далі - УСХД) та розгортанню там українського культурно-освітнього життя [Попок 2004, 20-21, 127-128, 193; Світ 1972, 85, 204, 275-276]. Гетьман був занепокоєний розвитком гетьманського руху в Британії, спадкоємністю в обґрунтуванні титулу гетьманіча для свого сина Данила, переорганізацією самого руху. Разом з тим гетьман відстежував події у Японії, листувався з головою УСХД в Харбіні Миколою Самарським, та раз-у-раз робив записи в щоденнику протягом 1931-1939 рр. Записи стосувалися утворення в Харбіні Промислового комітету на чолі з гетьманцями (1931 р.), про імовірність союзу німців і японців (1936 р.), про активізацію в Маньчжурії прихильників ОУН (1938 р.), про відносини українців в Харбіні з японською адміністрацією (1938-1939 рр.). В цілому ж, окрім створення певних підвалин українсько-японських відносин, які мали розгорнутися на Далекому Сході внаслідок зміни політичної ситуації, нічим іншим з практичної сторони цей період більше не позначився.

В) Третій етап (11.11.1941 – 2.11.1943) був діловим. Відновилися переговори між обома сторонами напередодні Тихоокеанської війни. Гетьманський рух, як і на першому етапі, представляв Павло Скоропадський з дружиною. З японської сторони зі знайомих гетьману ще з першого етапу переговорів офіцерів з'явився лише Йомада. Окрім нього в переговорах брали участь японські дипломати Дзудзумехірі, Ушін та Накагава. Як і переговори, так і практичні кроки, які здійснювалися після кожної зустрічі, характеризувалися військовою чіткістю і синхронністю за схемою: зустріч – завдання – звіт – зустріч і т.д. Таких переговорів з завданнями і звітами сторін однадній у синхронних кроках в Маньчжурії і Німеччині було п'ять.

В перший період (11.11.1941 – 18.02.1942), коли Японія вела свій переможний блицкриг в Азії, гетьман займався проблемами українізації гетьманського руху та обґрунтуванням необхідності вживання української мови як засобу спілкування між гетьманцями, цікавився білоруським та румунськими питаннями і виробленням свого відношення до націоналістів [Скоропадский 1919-1943, 52-67]. В Маньчжурії за ініціативою японської адміністрації розпочалася робота об'єднаної українсько-японської групи (головний редактор Ясуро Сабура) над підготовкою українсько-японського словника [Світ 1972, 295-296].

Протягом п'ятого, останнього періоду взаємовідносин (5.03.1943 – 2.11.1943) Павло Скоропадський звернув особливу увагу на постанови необхідності вивчення чорноморської політики з приділенням пильної уваги Криму і кримським татарам [Скоропадский 1919-1943, 155]. Молодий філолог та починаючий орієнталіст, гетьманець Омелян Прицак, який з'явився у гетьмана навесні 1943 р. після зустрічей і розмов з Павлом Скоропадським, записався на навчання до професора Берлінського університету імені Фрідріха-Вільгельма Ганса Шедера. Вищезгаданий професор 31 березня 1943 р. в столичному щотижневику «Koralle» надрукував статтю під назвою «Дух степу», яка торкалася монгольських завоювань [Schaefer 1943, 436-437; Schaefer 1948, 23-24]. В той час японці в Маньчжурії вже приступили до друку українсько-японського словника. Станом на 17 березня 1943 р. словник вже був готовий до видання і затримка була лише за підбором ілюстрацій та фотографій, зокрема М. Міхновського та гетьманів І. Мазепи та Б. Хмельницького, та ще близько 27 різних ілюстрованих зображень [Світ 1972, 297]. Словник був видрукований лише в 1944 р. і вміщував, окрім інших, такі гасла як «Шевченко», «Заповіт Шевченка», «Коно-валець», «Петлюра», «Ще не вмерла Україна», «Центральна Рада», «УАПЦ», тощо [Накай 2007-2008, 137-141].

Проте події, які розгорнулися на радянсько-німецькому і американо-японському фронтах бойових дій, змусили обидві сторони згорнути задекларовані плани і завдання. 6 липня 1943 р. відбулася переломна Курська битва на радянсько-німецькому фронті. Не на користь Японії перелом у війні наступив після 1943 р., коли оточення імператора інтенсивно приступило до підготовки мирних переговорів, керуючись думкою, що якщо Японія не є в стані перемогти своїх ворогів, їй потрібно, аби вистояти, досягти миру [Fairbank 1973, 816]. Гетьман зосередився на менш важливих питаннях, на кшталт проблем козацтва, відношенням німців, росіян та «більшовицьких євреїв» (термін Павла Скоропадського – В. П.), над знаходженням заміни гімну «Ще

не вмерла Україна» на більш відповідний традиції та більш оптимістичний, внутрішніх проблемах руху, тощо [Скоропадский 1919-1945, 168-175]. Відповідно, бажаючи зосередитися на життєво необхідних завданнях вже власного виживання як держави, японці згорнули відносини з гетьманом на території Німеччини. Далі у щоденнику, який вівся гетьманом включно до 12 квітня 1945 р., ми вже не зустрічаємо жодної згадки про Японію і японських дипломатів та військових.

II. Практичні наслідки. Переговори, які останній гетьман України вів з японськими дипломатами, мали практичні наслідки, втілені в конкретну політику. А) Для Японії відносини з емігрантським гетьманським рухом дали: 1. Окреслення більш чітких і точних планів поширення свого впливу як наддержави в Азії (на континенті і на островах); 2. Підкріплення українським фактором своїх планів щодо Маньчжурії і радянського Далекого Сходу і проведення на цій основі практичних заходів для розгортання цього напрямку (видання українсько-японського словника, перепис населення, складання карт, тощо); 3. Розуміння реалій тогочасної політики і взаємин та планів на перспективу у спектрі з міжнародних відносин таких держав як Німеччина, Англія та США; 4. Розуміння в контексті розгортання гетьманського руху в Європі та Америці імперативу можливих змін щодо східноєвропейських держав (Польща, Чехословаччина), та колишніх національних держав, які увійшли до складу СРСР (Україна, Білорусія), які можуть мати змінний статус кордони, тощо.

Б) Для українського монархічного руху взаємини з Японією дали: 1. Поширення консервативних ідей на азійському континенті, як третьому за чергою після Європи та Америки; 2. Підведення втраченої після смерті В. Липинського наукової бази для концептуалізації гетьманського руху; 3. Видозміну гетьманом свого бачення українського монархізму з руху правого крила в українському політико-партійному спектрі у всезагальний рух згори для всієї України; 4. Традиція встановлення певних політичних взаємовідносин з монархічною державою в контексті чіткої взаємної етапізації і синхронізації спільних дій з конкретними, взаємообумовленими наперед кроками у практичній політиці.

III. Уроки і загальноісторичне значення співпраці у 1928-1943 рр.

А) Для Японії: 1. Японія, як і Німеччина та Італія, контрастуючи з західними демократіями, фокусувалася і замикалася в своїх політичних планах на перспективу лише на проблемах Далекого Сходу, Маньчжурії та паназійства; 2. Для японських дипломатів та політиків, на кшталт прем'єр-міністра барона Танаки, міністра іноземних справ Шідохари, прем'єр-міністра Хідеки та самого імператора Хірохіто, які були ініціаторами введення традиційної України в загальний контекст свого бачення світової політики, взаємовідносини з гетьманом Скоропадським надали можливість з зовсім іншої сторони подивитися на проблеми минулого і теперішнього Євразії взагалі, а держав Східної Європи зокрема.

Б) Для України: 1. Співпраця з Японською імперією оголила з іншої перспективи традиційного монархічного бачення слабкі та тупикові сторони українського гетьманського руху, над яким гетьману та його оточенню слід працювати і які слід долати (сполучення в особі суверена російського військового звання і статусу українського гетьмана, проблема традиційного гімну, проблема передачі титулу гетьманіча

спадкоємцю, проблема Криму і кримських татар, занедбання азійських проблем, брак наукового бачення, проблема українізації гетьманського руху, тощо); 2. Традиція встановлення відносин згори між обома носіями традиційного консерватизму, оскільки лише Британське королівство та Японська імперія отримали континуїтет взаємних відносин та співпраці ще з еміграційним рухом останнього гетьмана України Павла Скоропадського.

1. *Накаї К.* Україна і Японія. Дещо про відносини між обома країнами та про українознавство в Японії // Українська Орієнталістика. - Київ, 2007-2008. - Вип. 2-3. - С. 137-141; 2. *Попок А.* Українці на Далекому Сході: організації, події, персоналії. Довідник. – Київ, 2004. – 359 с; 3. *Потульницький В. А.* Українські монархисти у Великобританії (1927-1957 рр.) / Потульницький В. А. Сидорчук Т. М. // Міжнародні зв'язки України: Наукові пошуки і знахідки. Міжвідомчий збірник наукових праць. Інститут історії України НАН України. – Київ, 2002. - № 11. - С. 92-99; 4. *Свім І.* Українсько-японські взаємини. 1903-1945. - Нью-Йорк, 1972. – 371 с; 5. *Скоропадський П. П.* Дневник. 1919-1945: В 3-х томах // З архівної колекції родини гетьмана Скоропадського у м. Цюрих, Швейцарія. Рукопис; 6. *Fairbank J.* East Asia. Tradition and Transformation / Fairbank J., Reischauer E., Craig A. – Boston, 1973. – 969 p.; 7. *Potulnyskyj V.* Political Relations of Hetman Pavlo Skoropads'kyj with Japanese Military Imperial Authorities in 1928-1943 (on the materials of the personal diary of Hetman) // Наукові записки. Інститут української археографії НАН України. – Київ, 2009. - Т. 19. - Кн. 2. - Ч. 1. - С. 371-376; 8. *Potul'nyts'kyj V.* The Image of Russia and the Russians in Ukrainian Political Thought (1860-1945) // Quest for Models of Coexistence in Slavic Eurasian World (Ed. by Koichi Inoue and Tomohiko Uyama). Papers and Proceedings of an international symposium held in Sapporo, Japan, July 16-18. 1997. - Sapporo 1997. – 403 p.; 9. *Schaeder H. H.* Die Stimme der Steppe // Koralle. – Berlin, 31.03.1943. - Heft 12. - S. 436-437; 10. *Schaeder H. H.* Ernst Hersfeld und die iranische Altertumstunde // Sonntagsblatt der Basler Nachrichten. - Basel, 1948. - 42 Jahrg. - Nr. 6. - S. 23-24.